

Forisek Péter (1972), a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékének tanársegéde. Kutatási területei a hellénizmus és a római köztársaság kora.

Tegyei Imrével közösen készítették Polübiosz történeti könyveinek fordítását (Attraktor kiadó, Máriabesnyő–Gödöllő, 2002).

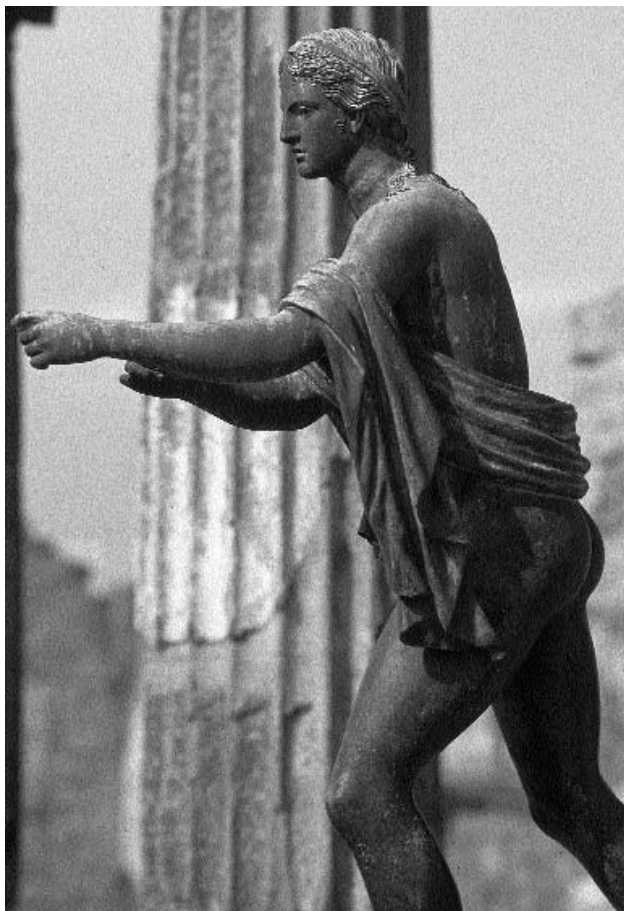
Masszinissza numida királysága, Karthagó és Róma¹

Forisek Péter

Polübiosz, a római birodalom felemelkedésének történetírója szerint a rómaiak Karthagót tartották egyetlen méltó ellenfelüknek.² Róma a punokkal vívott véres háborúk, elsősorban a hannibalinak nevezett második pun háború során szerezte meg a Földközi-tenger nyugati medencéje fölötti hegemoniát, és úgy tűnt, ezzel megtette a világuralomhoz vezető első és egyben legnehezebb lépést.

Alig ötven évvel a hannibali háború után, Kr. e. 146-ban Róma végleg megsemmisítette legnagyobb riválisát, és eltörölt egy több száz éves államot. A Karthagóval szembeni kemény fellépés okait számos tanulmány kutatta és kutatja napjainkban is: különféle gazdasági, politikai, katonai és morális okokat sorolnak fel, melyek együttesen a jól ismert végkimenetelhez vezettek. Az egyes szempontokkal nem kívánok részletesen foglalkozni, hiszen már számos munka összegyűjtötte és rendszerezte a különféle nézeteket,³ az alábbiakban csupán a numida királyság szerepét vizsgálom Karthagó és Róma konfliktusában a második pun háború vége és Karthagó lerombolása között eltelt időszakban. A történetírás hajlamos a Kr. e. 3–2. századot a Mediterraneum nagyhatalmai közötti

konfliktusok szempontjából vizsgálni, ezért nevezzük a Kr. e. 3. századot a pun háborúk, a Kr. e. 2–1. századot pedig a hellenisztikus háborúk korának. Ugyanakkor a fent említett térségben számos kisebb-nagyobb állam, államszövetség és városállam is volt, melyek akarva-akaratlanul bekapcsolódtak a „szuperhatalmak” harcaiba. Véleményem szerint a mintegy száz éves római-karthagói küzdelmek szomorú végkimenetelében oroszlánrésze volt a numida királyság legendás uralkodójának, Masszinisszának.

Egységes numida királyság a Kr. e. 3. század végéig tulajdonképpen nem is létezett. A két nagy numida törzs, a masszüliosok és a maszaiszüliosok királyai egymástól függetlenül irányították népeiket. A kisebb törzs, a masszüliosok a mai Algéria keleti, illetve Tunézia nyugati részén éltek, a maszaiszüliosok pedig a mai nyugat-Algériában. Mindkét törzs uralkodói dinasztiája jó viszonyban volt a punokkal, Masszinissza például Karthágóban nevelkedett, nagybátyja, Oezalkesz pedig Hannibal, a legendás pun hadvezér egyik unokahúgát vette feleségül.⁴ A második pun háború előtt a maszaiszüliosok királya, Szüphax szintén jó kapcsolatokat ápolt Karthágóval, de a háború kitörését követően a rómaiak oldalára állt, azt remélve, hogy új szövetségese majd enyhíti a királyságára nehezedő karthagói nyomást. A punok hispaniai vereségét követően azonban meglepő módon felhagyott a rómaiak támogatásával, és Karthágó oldalára állt. A numida uralkodónak nyilvánvalóan meg sem fordult a fejében, hogy a rómaiak egy újabb afrikai hadjáratot kezdenek Regulus *consul* Kr. e. 256–255-ös, kudarcos végződött hadjárata után. Ráadásul Karthágó hatalma Afrikában még teljesen érintetlen volt, hiszen a háború az első években Italia és Hispania területén folyt.

Masszinissza egy numida lovasegység parancsnokaként részt vett a hispaniai harcokban a karthagóiak oldalán Kr. e. 212–206 között;⁵ már ekkor kitűnt személyes bátorságával és kiváló hadvezéri képességeivel.

A masszüliosoknál Masszinissza atyjának halála után nagybátyja, Oezalkesz került a trónra, majd az ő korai halálát követően trónviszály tört ki, amely megosztotta a törzs vezető rétegét. A küzdelemből rövid időre egy régens, Mazaetullus került ki győztesen, aki mind a punokkal, mind Szüphaxszal, a nagyobbik numida törzs királyával jó kapcsolatokat épített ki.⁶

Eközben Masszinissza már Kr. e. 207-ben, a karthagóiak ilipai veresége után titkos tárgyalásokat folytatott Cornelius Scipióval,⁷ majd visszatért hazájába, legyőzte és megölette Mazaetullust, majd önmagát ismertette el a masszüliosok királyának. Szüphax azonban Karthágó biztatására és tevékeny közreműködésével elűzte Masszinisszát, és saját uralma alatt egyesítette a két numida királyságot.⁸ Haszdrubal, aki ekkor Karthágó egyik legbefolyásosabb vezetője volt, Kr. e. 205-ben még a lányát is feleségül adta Szüphaxhoz, hogy szorosabbra fonja a kapcsolatokat. Masszinissza bukásában az is szerepet játszhatott, hogy a punok tudomást szereztek a numida király és a rómaiak között folytatott tárgyalásokról: Karthágó nyilván nem nézhette tétlenül, hogy Róma-barát állam alakuljon ki a szomszédságában.

Kr. e. 204-ben Scipio partra szállt Leptisznél, és hamarosan jelentős területek kerültek a fennhatósága alá. A királyságából elűzött Masszinissza azonnal csatlakozott hozzá, és Kr. e. 203-ban a római hadakkal egyesülve győzelmet aratott Szüphax felett, akit a rómaiak fogságba ejtettek és Italiába hurcoltak.⁹ Győzelmét követően Masszinissza visszaszerezte királyságát, a maszaiszüliosok területeit azonban meghagyta Szüphax utódainak. Mivel Vermina, Szüphax fia továbbra is a punok mellett állt, Scipio a háborút eldöntő zamai csatát követően támogatta Masszinisszát, hogy uralma alá hajtja Szüphax királyságának nagyobbik felét. A római vezér ugyanekkor hivatalosan is Róma szövetségesevé tette az immár jelentős területeket birtokló numida uralkodót.¹⁰ Ez volt az első alkalom a numida törzsek történetében, amikor egy uralkodójuk nem Karthágó, hanem Róma jóváhagyásával került trónra. A hannibali háborúban katasztrofális vereséget szenvedett Karthágó nem tudott érdemben beavatkozni a közvetlen szomszédságában fekvő masszülios királyság belügyeibe, s ezzel nyilvánvalóvá vált, hogy Észak-Afrikában megtört Karthágó több évszázados hegemoniája.

A Kr. e. 201-es Scipio-féle békeszerződés Róma mellett egyértelműen Masszinisszának kedvezett, aki a két korábbi numida királyság legnagyobb részét saját uralma alatt egyesítette. A király előtt kedvező lehetőség nyílt,

MASSZANISSZA

Masszanissza, az afrikai numidiaiak királya volt a legjobb ember a mi korunkban uralkodó királyok közül, és a legszerecsébb is, mivel több, mint hatvan évig uralkodott, a legjobb egészségnek örvendett, és szép kort, kilencven évet élt meg. Testi erejével is fölülmúlta kortársait, ha állni kellett, egy napig állt egy helyben, viszont ha leült, képes volt egész napon át így maradni, s az sem merítette ki, ha egy álló nap és még északa is egyhuzamban nyeregben kellett maradnia. Életerejét bizonyítja, hogy kilencvenéves korában, amikor meghalt – másik kilenc fia mellett – egy mindössze négyéves kislányt hagyott maga után, akit Szthembanosznak hívtak, és akit később Mikipsza fogadott örökbe. Gyermekei egymás iránt érzett szeretetének köszönhetően úgy élte le egész életét, hogy trónját elkerülték az összeesküvések és a családi viszályok. De a legnagyobb és legcsodásabb cselekedete a következő volt: öelötte egész Numidia terméketlen volt, és úgy tartották, hogy földjének természete miatt itt semmi sem terem meg. Ő volt az első és egyetlen ember, aki bebizonyította, hogy mindenféle haszonnövény megterem Numidiában, és nem rosszabbul, mint máshol, tette ezt pedig oly módon, hogy minden fiának felszerelt egy tízezer plethron területű birtokot, ahol minden megtermett. Halálával kapcsolatban joggal mondhatjuk el mindezeket a dicséretére. – Scipio két nappal a király halála után Kirtába érkezett, s mindent megfelelően és igazságosan elrendezett.

Polübiosz: *Historiae* 36. 16.

Sipos Flórián fordítása

BÉKESZERZŐDÉS
KARTHÁGO ÁS RÓMA KÖZÖTT

Ezen békefeltételek közül a következők voltak a legfontosabbak. A karthagóiak megtarthatják maguknak Afrikában azokat a városokat és területeket, amelyek még a rómaiak ellen megkezdett háború előtt birtokukban voltak, továbbá ugyanígy megtarthatják jószágaikat, rabszolgáikat és minden egyéb tulajdonukat. Ettől a naptól kezdve a rómaiak nem járhatnak el ellenségként a karthagóiakkal szemben, ezek nyugodtan élhetnek saját törvényeik és hagyományaik szerint, és nem kötelesek városaikba római helyőrségeket befogadni. Tehát ezeket a kedvezményeket biztosították. Ezzel szemben a következőket követelik meg tőlük. Mindazt a kárt, amit a fegyverszünet megszegése óta a rómaiaknak okoztak, meg kell téríteniük. A foglyokat, függetlenül attól, hogy azok mikor kerültek hatalmukba, a katonaszökevényekkel együtt vissza kell adniuk. Tíz háromevezősoros hajó kivételével valamennyi hadihajójukat és valamennyi elefántjukat ki kell szolgáltatniuk. Afrika területén kívül bárki ellen csak a rómaiak jóváhagyásával indíthatnak háborút. Mindazokat az építményeket, területeket, városokat és értékeket, amelyek Masszinissza, illetve Masszinissza ősei egykori birodalmának határai között találhatóak, vissza kell adniuk. Kötelesek három hónapon át a római sereg ellátásáról gondoskodni, és a katonák zsoldját mindaddig az időpontig fizetni, amíg Rómából nem kapnak értesítést a békekötés feltételeinek elfogadásáról. Kötelesek ötven éven át összesen tízezer ezüstantalument fizetni, oly módon, hogy ebből az összegből minden évben kétszáz euboiai talentumot kitevő összeget fizetnek ki. Ennek biztosítékául kötelesek száz túszt adni, akiket a római hadvezér a tizennégy évesnél nem fiatalabb és a harminc évesnél nem idősebb karthagói ifjak közül választ ki. A javasoltak főbb pontjai ezek voltak: A karthagóiak azokat a városokat megtartják, melyek azelőtt az övéik voltak, mielőtt a legutóbbi háborút megindították a rómaiak ellen, és azt a területet is, amelyet régen birtokoltak.

hiszen Karthagónak a szerződés miatt meg volt kötve a keze, Róma pedig – elsősorban a most már *Africanus* melléknevet viselő Cornelius Scipio – partolta a numida terjeszkedést, akár Karthago rovására is. Ez nyilvánvaló abból a tényből, hogy a Scipio-féle békeszerződést szándékosan homályosan és ellentmondásosan fogalmazták meg. Előírta ugyanis, hogy a karthagóiaknak *mindazokat az építményeket, területeket, városokat és értékeket, amelyek Masszinissza, illetve Masszinissza ősei egykori birodalmának határai között találhatóak, vissza kell adniuk.* A határokat azonban sohasem jelölték ki, bár Karthago többször is kérte Rómát a helyzet rendezésére. Ugyanakkor a szerződés azt is tartalmazta, hogy a karthagóiak *Afrika területén kívül bárki ellen csak a rómaiak jóváhagyásával indíthatnak háborút.*¹¹ Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Masszinissza valamennyi karthagói területre igényt tarthatott, hiszen a föníciai telepések megérkezése előtt ezeket elődei, a különféle numida törzsek fejedelmei birtokolták. Livius egy helyen megemlíti, hogy a numidák csak egy ökörbőrnyi területet adnának át Karthagónak, hiszen a türoszi alapítók mindössze ennyit kaptak eredetileg.¹² Ez a túlzás jól mutatja a numida uralkodók ellenséges hozzáállását Karthagóhoz. Amikor tehát Masszinissza újabb és újabb területeket ragadott el Karthagótól, azt mindig jogszerűen, a Scipio-féle békeszerződés értelmében tette, Karthago viszont, ha emiatt megtámadta, megszegte a szerződést.¹³

Ennek ellenére több összeütközésre is sor került, ezek kronológiájával kapcsolatban azonban nincs egyetértés forrásaink között. Az első komolyabb összecsapás Kr. e. 195–193 között zajlott.¹⁴ Ekkor Masszinissza elfoglalta Leptiszt és a Kis-Szürtisz partvidékét,¹⁵ ezzel elvágta Karthagót az egyik leggazdagabb területétől, Emporiától. Kr. e. 182-ben ismét valamilyen támadás történetelt; a numidák és Karthago Rómához fordultak, hogy döntsön a vitájukban. A római küldöttek azonban visszautasították a kérést.¹⁶ Kr. e. 174-ben a harmadik makedón háborút kihasználva Masszinissza számos várost elfoglalt Karthagótól, a Tuszka körüli földeken.¹⁷ A római *senatus* azonban Kr. e. 172-ben ismét elutasította, hogy döntőbíró legyen Karthago és Masszinissza vitájában. Egyesek szerint a döntést az motiválta, hogy a makedón háború kiszélesedésétől félve sem Karthagót, sem a numidákat nem akarták a makedón király, Perszeusz karjaiba taszítani.¹⁸ Kr. e. 161-ben Masszinissza elfoglalta Emporiát, Karthago leggazdagabb területét,¹⁹ valamint a Thugga körüli termékeny földeket.

Masszinissza akcióival kapcsolatban megfigyelhetjük, hogy mindig olyan időpontot választott ki, amikor vagy valamilyen karthagói belpolitikai esemény borzolta fel a rómaiak kedélyét, vagy pedig Róma éppen háborút folytatott a Mediterraneumban.²⁰ Róma Kr. e. 174-ig nem is foglalkozott Afrika ügyeivel, figyelme csak a makedón háború után fordult ismét a térség felé.

A hannibali háborút követően Karthago katonai és politikai hegemoniája megszűnt a Földközi-tenger nyugati medencéjében, és észak-afrikai vezető szerepe is kérdésessé vált. Mindamelllett a város megőrizte gazdasági erejét és kereskedelmi kapcsolatait. A vesztes háború után Hannibal Karthagóban maradt, és továbbra is fontos szerepet játszott az állam életében. Kr. e. 196-ban *sufferté* választották, és új tisztségét kihasználva jelentős politikai és gazdasági reformokat vezetett be. A *senatussal* szemben a népgyűlést tette Karthago legfőbb politikai testületévé, így akarván visszaszorítani az óriási közfelháborodást keltő korrupciós ügyeket. Gazdasági reformokat is bevezetett, amelyek legszembetűnőbb eredménye az volt, hogy Karthago a második pun háború súlyos veszteségei ellenére már Kr. e. 191-ben felajánlotta, hogy az ötven évre kirótt 10 000 talentum hadisarc hátralevő részét egy összegben kifizeti Rómának.²¹ A *senatus* ezt természetesen nem fogadta el, hiszen éppen a hadisarc révén volt lehetősége a karthagói gazdasági és politikai élet ellenőrzésére. A Kr. e. 2. századból származó régészeti leletek is azt bizo-

nyítják, hogy a második és a végzetes kimenetelű harmadik pun háború közötti időszak a város történetének egyik legvirágzóbb időszaka volt. Ehhez nyilvánvalóan hozzájárult az is, hogy a Scipio-féle békeszerződés következtében Karthago nem rendelkezhetett sem hadiflottával, sem jelentősebb támadó haderővel, és bár ezzel kapcsolatban komoly kételyek fogalmazódtak meg az utóbbi időben, a katonai konfliktusokat bizonyosan kerülte. A virágzó gazdaságnak és a békének köszönhetően a városban lázas építkezések folytak. A gazdag tengerentúli területek elvesztése miatt a pun arisztokrácia afrikai birtokait fejlesztette.²² Hannibal maga például korábbi félelmetes zsoldosait büzationi birtokain telepítette le, ahol olivát termeltek. A karthagói–numida ellentétet tovább növelhette a kevés még gazdátlan termőterületért folytatott küzdelem is. A karthagói kereskedelem sem szűnt meg, sőt mind a hannibali háború idején, mind az azt követő időszakban voltak pun kereskedők Rómában. Jelenlétüket bizonyítja két római terület elnevezése: a *vicus Africus* és a *vicus Sobrius*.²³ Rómában mindenféle afrikai áru kapható volt: többek között zöldségfélék, gránátalma, füge, olivabogyó és olívaolaj, hal, afrikai rabszolgák és vadállatok.²⁴ A konzervatív senatori körök természetesen nem nézték jó szemmel Italia korábbi feldúlójának sikereit, ezért is hunyhattak szemet Masszinissza hódításai felett. A *senatus* P. Cornelius Scipio Africanus vezetésével követséget küldött Afrikába a vita elrendezésére. Scipio megintette Masszinisszát a karthagói területek elfoglalása miatt, ám azokat a királynak nem kellett visszaadnia Karthagónak.

A Kr. e. 3–2. század fordulóján éles irányváltás történt a római külpolitikában. A történettudomány ezt az időszakot a római imperializmus korának nevezi.²⁵ Most nem foglalkozunk részletesen azzal a kérdéssel, hogy védekező vagy támadó jellegű imperializmusról van-e szó Róma esetében, számunkra csupán maga a jelenség és ennek a Karthagót, illetve Numidiát érintő

A karthagóiak a jószágaikat, rabszolgáikat és vagyonukat ettől a naptól kezdve háborítatlanul birtokolják, saját szokásaikat és törvényeiket megtartják, és a rómaiak nem állítanak helyőrséget.

Polübiosz: *Historiae* 15. 18.

Muraközy Gyula fordítása

vonatkozásai érdekesek. Ezt az új korszakot ugyanis olyan események fémjelzik, mint két ősi, korábban nagyhatalmú város, Karthago és Korinthosz lerombolása, vagy Róma korábbi hű szövetségesei, Pergamon és Rhodosz hatalmának megnyírbálása.

Vizsgáljuk meg, hogyan viszonyult Karthago a megváltozott körülményekhez, hogyan viszonyult Rómához, és miként tűrte korábbi nagyhatalmi szerepének elvesztését. Amint azt már korábban említettem, Kr. e. 174-ben a Perszeusz-féle háború kötötte le Róma figyelmét. Masszinissza ekkor azzal vádolta meg Karthagót, hogy titokban szövetséget tart fenn a makedón uralkodóval.²⁶ Valójában a pun vezetők mindenféle politikai, katonai kalandtól távol tartották városukat, sőt már-már betegesen igyekeztek túllicitálni Masszinissza Rómának tett felajánlásait.²⁷

Mind a punok, mind a numidák számtalan alkalommal ajánlottak fel önként segítséget Rómának egy-egy háborúban, illetve soha nem mulasztották el hűségük bizonygatását követek küldésekor. A második makedón háborúban a balkáni római hadsereg élelmezésére Masszinissza 400 000 mérő búzát és 200 000 mérő árpát, Karthago 200 000 mérő árpát ajánlott fel.²⁸ Kr. e. 191-ben Masszinissza 800 000 mérő búzát és 550 000 mérő árpát, Karthago 300 000 mérő búzát és 250 000 mérő árpát kínált fel.²⁹ Kr. e. 170-ben Masszinissza 1 000 000 mérő búzát, Karthago ugyanannyit ajánlott fel Rómának.³⁰ Róma a szállítmányokat csak fizetség ellenében volt hajlandó elfogadni. Karthago számára e szállítmányok teljesítése semmiféle nehézséget nem jelentett, a numidáktól azonban komoly áldozat volt.³¹ Más kérdés persze, hogy mit jelentettek ezek a gabonaszállítmányok Róma számára. Az elmúlt időben több tanulmány is foglalkozott a római hadsereg logisztikai rendszerével, valamint a hadsereg ellátmányának megszervezésével.³² A kutatások eredménye azt mutatja, hogy a római hadvezérek a szövetségesekre kirótt gabonaadóból, valamint a hadszíntér és közvetlen szomszédságának élelmiszerkészleteiből látták el seregüket. Utóbbi esetben vagy *publicanusok* vásárolták fel a gabonát a hadseregnek, vagy egyszerűen rekvirálással szereztek élelmet.³³ Ebben az időben körülbelül 10-15 *legio* állt fegyverben, s ezek éves gabonaszükséglete több millió tonnát tett ki, ezért Karthago és Numidia hozzájárulását legfeljebb Róma irányában tett gesztusként értelmezhetjük.³⁴ Természetesen több százezer tonna gabona komoly hozzájárulás volt a római hadsereg élelmezéséhez, de Róma nem volt rászorulva erre a felajánlásra; ezt jól mutatja, hogy a *senatus* vagy visszautasította, vagy csak pénzért volt hajlandó átvenni a szállítmányokat. A felajánlás ténye azonban arról árulkodik, hogy Karthago a hannibali háborút követő négy évtizedben minden lehetséges módon fenn kívánta tartani a jó viszonyt Rómával.

Masszinissza messze túlment azon, hogy gabona- és takarmányszállítmányokkal vásárolja meg a rómaiak jóindulatát. A megváltozott római külpolitikához igazodva többször is látványos hűségnyilatkozatot tett Rómának. Kr. e. 168-ban Rómába küldte egyik fiát, Maszgabát, hogy kifejezze szerencsekívánatait a rómaiak Perszeusz felett aratott győzelméért. A királyfi nyíltan kijelentette, hogy atyja egész királysága Rómát illeti, ő maga csak ezen tulajdon haszonélvezője.³⁵ Maszgaba kérte a *senatust*, hogy atyja személyesen is Rómába utazhasson, és áldozatot mutathasson be a capitoliumi Iupiternek. Bár Masszinissza üzenete jócskán túllépett a talpnyalás határán, a *senatus* elutasította kérését. Nem sokkal később hasonlóan jártak el II. Eumenész királlyal is. A köztársasági Róma nem szívesen látott királyokat a falai között.

Masszinissza római segítséggel rendezte el végrendeletét is: P. Cornelius Scipio Aemilianust kérte meg, hogy halálát követően ossza fel királyságát a fiai között, akiknek szigorúan meghagyta, hogy mindenben vessék alá magukat Scipio döntésének.³⁶

MASZGABA RÓMÁBAN

A *senatus*, megérkezése után azonnal fogadta az ifjút, aki úgy beszélt, hogy önmagában is kellemes mondanivalóját szavaival még kellemesebbé tudta tenni. Emlékeztetett rá, hogy atyja a négy év folyamán hány gyalogost és lovast, hány elefántot s mennyi gabonát küldött Macedóniába. Kijelentette, hogy atyja arcát csak két okból borította szégyenpír; először azért, mert a *senatus* követek útján kérte, s nem követelte meg tőle azt, ami a háborúhoz szükséges, másodszer azért, mert a gabonáért pénzt küldtek neki.

Massinissa emlékszik rá – mondta –, hogy birodalmát a római nép adta, gyarapította és növelte sokszorosára, ő beéri a királyság haszonélvezetével, s tudja, hogy ennek uralma és tulajdonjoga azokat illeti, akik ezt neki adták. Így az a méltányos, hogy a rómaiak ne kérjenek abból, ami az övék, hanem formáljanak rá jogot, s ne pénzért vegyék meg az általuk adományozott föld terményeiből azt, ami ott megterem. S Massinissának elég volt és elég lesz az, ami már nem kell a római népnek.

Livius: *Ab urbe condita* 45. 13.

Muraközy Gyula fordítása

Masszinissza a maga hűségével rendszeresen szembeállította Karthago hűtlenségét, hűségét. Folyamatosan azzal vádolta a punokat, hogy Róma ellen fegyverkeznek, illetve titkos szövetséget hoznak létre Róma valamely ellenségével, s így megszegik a Scipio-féle békeszerződést.

Vizsgáljuk meg, hogy milyen valóságtartalma lehetett ezeknek a vádaknak. A második pun háborút lezáró békeszerződésben Róma olyan biztosítékokat követelt Karthagótól, melyekkel teljesen ellenőrzése alá vonhatta a várost. Félelmetes hadiflottája leszerelésével Karthago elveszítette az egyetlen hathatós eszközt, amellyel földközi-tengeri kereskedelmi érdekeit védhette volna. Polübiosz szerint csupán 10 hajóból álló őrfloottát tarthatott meg. Szárazföldi hadseregének harci elefántjait ki kellett szolgáltatnia Rómának, újakat nem foghattak be és nem idomíthattak. 50 év alatt 10 000 talentum ezüst hadisarcot kellett fizetnie, és hűsége biztosítékként 100 előkelő származású túszt adott át Rómának.

A békeszerződés tehát számos ponton megsemmisítette Karthago önállóságát, de nem írt elő teljes lefegyverzést.³⁷ Ennek ellenére a rómaiak a harmadik pun háború előestéjén teljes lefegyverzést követeltek a karthagóiaktól, akik ki is szolgáltatták fegyvereiket.³⁸ A numidák többször is bevádolták Karthagót Rómában, hogy a szerződés ellenére titokban hadifloottát építenek, vagy flottaépítéshez használható faanyagot halmoznak fel. A fegyverkezésre több forrásunk is utal. Kr. e. 191-ben Karthago felajánlotta, hogy saját költségén hajóhadat szerel fel, amellyel támogatja Róma balkáni háborúját.³⁹ Kr. e. 171 körül Gulussza, Masszinissza fia vádolta meg Karthagót, hogy flottát épít Róma ellen.⁴⁰ Livius ugyanakkor megemlíti, hogy egy római követség nagy mennyiségű hajóépítő anyagot fedezett fel.

Régebben úgy tekintettek az említett források által közölt tényekre, mint amelyekben a numida uralkodók Karthago iránti rosszindulata nyilvánul meg. A képlet egyszerűnek tűnt, hiszen a két egymással szemben álló afrikai hatalom között folyamatos vetélkedés volt, melyben a felek minden eszközt felhasználtak, többek között a másik fél lejáratását is. A 20. század második felének karthagói ásatásai azonban meglepő felfedezést hoztak. Appianosz *Libüké* című munkájában, amely Polübiosz történeti könyveire támaszkodik, részletesen leírja a karthagói kikötőket.⁴¹ Megemlíti, hogy a városnak két nagy kikötője van, egy hadi- és egy kereskedelmi kikötő. Ez természetes is, hiszen Karthago, mint a Mediterraneum nyugati felének legnagyobb kereskedőhatalma, óriási kereskedelmi-, illetve hadiflottával rendelkezett. A ma is látható kör alakú öböl, közepén egy kis szigettel, volt a hadikikötő. Ezt a kör alakú területet egy észak-déli irányú víziúttal két részre vágták, és mindkét félkörben tizenöt-tizenöt mólót alakítottak ki, melyek mentén körülbelül 170–200 hajó horgonyozhatott. Ez igazolja azt, hogy Karthago valóban jelentős hadiflottával rendelkezett fénykorában, a Kr. e. 3. században. Az 1970-es években a hadikikötőben ásatásokat végző brit régészek azonban meglepő felfedezést tettek: a kikötő

alapzatában talált cserepek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a Kr. e. 2. század első felében a területet, vagy legalábbis egy részét átépítették.⁴²

Joggal merül fel a kérdés, miért volt szükség a Polübiosz által említett tíz karthagói hadihajónak egy csaknem kétszáz hajót befogadó kikötőre. Elképzelhető, hogy a történetírók által többször említett karthagói fegyverkezés valóban megtörtént?

Mindenesetre ezt támasztja alá az az óriási hadipotenciál, amellyel a pun város a harmadik pun háború előestéjén rendelkezett. Kr. e. 149-ben a consulok követelésére átadták a város fegyverkészletét: 200 000 teljes fegyverzetet, megszámlálhatatlan sokaságú dárdát és lándzsát, valamint 2000 kőhajítógépet és nyílvetőt.⁴³ Amikor Róma, szándékosan tovább élezve a feszültséget, Karthago lerombolását követelte, valamint azt, hogy a tengertől minimum tíz kilométerre építsék fel újra, a punok az ellenállást választották, és lázas fegyverkezésbe kezdtek.⁴⁴ A már minden erőforrásától megfosztott város megdöbbentő kapacitással rendelkezett. A karthagói iparosok naponta 100 pajzsot, 300 kardot, 500 dárdát gyártottak, valamint számos hajítógépet készítettek. Appianosz és Polübiosz adatait nem kell túlzónak tartanunk, hiszen tény, hogy a város három évig ellenállt a jelentős erőket felvonultató rómaiaknak.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a numidák szerepe Karthago lerombolásában nem elhanyagolható. A numida állam rohamos terjeszkedése nem túlzottan érdekelte Rómát, hiszen Masszinissza mindig hűséges volt Rómához, és ezt számtalan alkalommal kifejezte szavakkal és tettekkel egyaránt: egyetlen olyan tettéről sem tudunk, amely Róma ellen irányult volna. Ugyanakkor a numida uralkodó minden adandó alkalmat felhasznált arra, hogy birodalmát a punok kárára tovább gyarapítsa, és mindig újabb vádakot fogalmazzon meg ellenük. Karthago Kr. e. 149-ig vitathatatlanul Észak-Afrika legerősebb hatalmának számított, Rómára nézve azonban már semmiféle veszélyt sem jelentett. Ennek ellenére a rómaiak támogatták Masszinisszát hatalma gyarapításában, és szemet hunytak a pun területek elfoglalása felett. Ezért később komoly árat kellett fizetniük, hiszen Karthago fontos egyensúlyozó szerepet töltött be a Mediterraneum déli térségben. Amikor Kr. e. 146-ban meggondolatlanul lerombolták, Észak-Afrikának ezen a részén hatalmi vákuum keletkezett, amelyet Róma nem tudott, vagy inkább ideig-óráig nem is akart kitölteni. A numida uralkodók a helyzetet kihasználva tovább növelték hatalmukat a térségben, természetesen Róma beleegyezésével. Később azonban Iugurtha trónra jutásával olyan személy került a numida királyság élére, aki hatalma gyarapítása érdekében akár a Rómával történő szakítást is vállalta.

Iugurthaig azonban a numida uralkodók teljes hűséggel szolgálták Rómát. Az ő hűségükkel szemben ott állt a legnagyobb vetélytárs, Karthago néha valós, többnyire azonban csak vélt hűtlensége. Róma pedig mindig gyanakodva és féltékenyen figyelte korábbi legnagyobb ellenfele minden lépését.

Karthago elpusztításának egyik legtalálóbb értékelését a római császárkor elején élő Velleius Paterculus adta: *Ebben az időben határozta el a senatus Karthago lerombolását,*

*amelynek az oka inkább az volt, hogy a rómaiak készek voltak Karthagóval kapcsolatban bármilyen híresztelésnek hitelt adni, mintsem az, hogy ezek valóban hitszegők voltak.*⁴⁵

JEGYZETEK

- 1 A római és italicus személyek, illetve földrajzi helyek latin név, a többi etnikum (görögök és karthagóiak), valamint földrajzi név esetében pedig egységesen a görög névváltozatot használom – kivéve ott, ahol műfordítást idézek, és a szöveg fordítója a név latinós változatát alkalmazza. Masszinisza nevének több változata is van forrásainkban: használják a Maszinisza alakot, Polübiosz görögül Maszanasszésznek nevezi, feliratokon pedig a Maszanasszasz változat fordul elő. Az eredeti numida név valószínűleg Massanassa volt (Massinissa: *Der Neue Pauly* VII, 991.).
- 2 Polübiosz I. 3.
- 3 Legújabbban W. Huss, *Geschichte der Karthage* (Handbuch der Altertumswissenschaft VII, 8.), München, 1985, 436–439; S. Lancel, *Carthage. A History*, Oxford, 1995, 404–427; magyarul Maróti E., *Az itáliai mezőgazdasági árutermelés kibontakozása*, Budapest, 1981, 124–129.
- 4 J. D. Fage (ed.), *The Cambridge history of Africa. 2. vol., From B.C. 500 to AD 1050*, Cambridge, 1978, 180.
- 5 Livius 25. 34; 27. 5; Appianosz *Iberiké* 10.
- 6 J. D. Fage, *The Cambridge History of Africa* 180–181.
- 7 Livius 27. 19; 28. 16; 28. 35.
- 8 Livius 29. 31.
- 9 Livius 29. 34; Polübiosz 14. 3; 4. 7; 14. 8.
- 10 Livius 30. 15.
- 11 A határok kérdéséhez: P. G. Walsh, „Massinissa”, *JRS* 55 (1965) 156.; Livius 34. 62. 9–10.; 30. 37. 2.; 34. 62. 9.
- 12 Livius 34. 62.
- 13 Walsh, „Massinissa”, 156.; J. D. Fage, *The Cambridge...* 174–175.
- 14 Livius 33. 47; 34. 61–62; Appianosz *Libüké* 67–74.
- 15 Livius 34. 62; Zonarasz 9, 18.
- 16 Livius 40. 34. 14; Appianosz 68.
- 17 Livius szerint 70, Appianosz szerint 50 várost foglalt el Masszinisza.
- 18 Livius 43. 3.
- 19 Livius 32. 2; 34. 62.; Appianosz 72.
- 20 Walsh, „Massinissa”, 158–159.; Maróti, *Az itáliai mezőgazdasági...* 129–131.
- 21 Livius 36. 45; 33. 47.
- 22 *Cambridge...* 174.
- 23 Robert E. A. Palmer, *Rome and Carthage at Peace* (Historia Einzelschriften 113.), Stuttgart, 1997, 73–104.
- 24 Palmer, *Rome and Carthage...* 31–45.
- 25 Havas L., „A ‘római imperializmus’ kérdése: Római történelem”: *Bevezetés az ókortudományba III.* (AGATHA VI.), Debrecen, 1999, 86–93; E. Badian, *Roman Imperialism in the Late Republic*, Oxford, 19682; W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome. 327-70 B.C.*, Oxford, 1979; W. Hoffmann, „Die römische Politik des 2. Jahrhunderts und das Ende Karthagos”: *Historia* 9 (1960) 314–316.; Maróti, *Az itáliai mezőgazdasági...* 129-től.
- 26 Livius 41. 22.
- 27 Livius 31. 19; 33. 49; 34. 60.
- 28 Livius 32. 27.
- 29 Livius 36. 4.
- 30 Livius 46. 6.
- 31 Walsh, „Massinissa”, 155. szerint Masszinisza királysága ekkor még nem volt olyan fejlett mezőgazdasági terület, mint amivé a későbbiekben vált.
- 32 P. Erdkamp, „The Corn Supply of the Roman Armies During the Third and the Second Centuries B.C.”: *Historia* 44/2 (1995) 168–191.; G. Rickman, *The Corn Supply of Ancient Rome*, Oxford, 1980. Mindkettő bőséges irodalommal.
- 33 Erdkamp, „The Corn Supply...”, 175. A pun háborúk idején, illetve a Kr. e. 2. század első felében elsősorban Szicília és Szardínia provinciák gabonájából élelmezték a római legiókat, vö. Erdkamp, „The Corn Supply...”, 176–177.
- 34 Erdkamp, „The Corn Supply...”, 172; P. Garnsey, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World. Responses to Risk and Crisis*, Cambridge, 1988, 185-től.
- 35 E. Badian, *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*, Oxford, 1958, 67.
- 36 Appianosz 105; Livius *Epitome* 50; Cicero, *De senectute* (34.
- 37 Maróti, *Az itáliai mezőgazdasági...* 130.
- 38 Polübiosz 36. 6; Appianosz *Libüké* 79., 80., 83.; Florus, *Róma háborúi* 1, 31, 7.
- 39 Livius 36. 4.
- 40 Livius *Epitome* 47.
- 41 Appianosz *Libüké* 9, 96.
- 42 Lancel, *Carthage* 176–178.
- 43 Appianosz *Libüké* 80.
- 44 Polübiosz 36. 14; Appianosz *Libüké* 86.
- 45 Velleius Paterculus I. 12. Hoffmann Zsuzsa fordítása.